

В.Сабадуха (Луганськ)

РОЗДУМИ В.ЛИПИНСЬКОГО ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ.

Незважаючи на нагальну потребу розробки новітньої української ідеї, відчувається брак конструктивних підходів до її розуміння. Більше того, зусиллями певних кіл пропагується думка про те, що національна ідея в Україні не спрацювала, і тому слід від неї відмовитися. Однак варто зауважити, що розробка національної ідеї за всі роки незалежної України не була пріоритетним завданням української влади. Відтак говорити про реалізацію неіснуючого проекту не має сенсу. Тим часом проблема розробки національної ідеї є надзвичайно актуальною.

Відома банальна істина, що нове – це гарно забуте старе. Як в Україні, так і в діаспорі український політик і історик В'ячеслав Липинський сприймається поки що, як творець державницької думки та ідеолог дідичної «трудової монархії у традиційній формі гетьманату»¹. На жаль, погляди оригінального мислителя ще не стали предметом пильної уваги істориків, психологів, філософів. У його роздумах були, звичайно, і помилки, але є і фундаментальні досягнення не тільки на рівні української, але і європейської думки. Відома парадоксальна річ, що дійсний зміст визначних творів інколи залишається незрозумілим навіть самому автору і розкривається тільки з часом. Історичний процес розвитку як самої реальності, так і суспільної свідомості розкриває у науковому тексті перед наступними поколіннями новий смисл. Тому мета статті має подвійний характер: по-перше, з'ясувати погляди Липинського на сутність національної ідеї у контексті європейської філософської та історичної думки; по-друге, розглянути сучасний стан розуміння новітньої української ідеї крізь призму його досягнень.

У фундаментальній праці «Листи до братів хліборобів» одним із провідних напрямків думки є аналіз міри активності різних соціальних верств суспільства та їх вплив на економічне, політичне, ідеологічне, громадське життя. Аналізуючи суспільство, Липинський виділяє активну меншість і пасивну більшість. Він пише, що «...скрізь і завжди єсть активна меншість, яка організує, дає провід і править – і єсть пасивна більшість, яку організують, якій дають провід і якою правлять»². До подібного розподілу соціальної структури на активну меншість і пасивну більшість вчений прийшов у середині 20-х років XX ст. Рушійною силою суспільства у нього виступає активна меншість. Подібні думки про творчу роль меншості висловив на початку XX століття французький філософ А.Бергсон. Таке порівняння говорить про те, що Липинський осмислював історичні та соціальні процеси у європейському контексті.

Думки Бергсона підхопив і розвинув видатний англійський історик А.Дж. Тойнбі: “Усі акти суспільної творчості – це робота або творців-одинаків, або, щонайбільше, творчих меншин; і з кожним успішним кроком уперед величезна більшість членів суспільства залишається позаду”³. З цієї думки видно, що у процесі розв’язання суспільних проблем Тойнбі віддає перевагу творчій меншості. Але філософ розуміє, що пасивну більшість необхідно підтягувати до більш високого рівня інтелектуального розвитку. Наш мислитель теж не ухиляється від аналізу протиріччя між активною більшістю та пасивною меншістю. Він бачить, що економічні, політичні інтереси активної меншості і пасивної більшості антагоністичні. „Сила активніших і сильніших все йде в напрямі як найбільшої свободи, як найбільшого поширення себе: своїх хотінь і свого духового (ідейного) та матеріального стану посідання. Сила пасивніших і слабших все йде в напрямі як найбільшої рівності, як найбільшого обмеження хотінь ... активніших та сильніших меншостей до рівня хотінь і стану посідання пасивніших...”⁴. Марксизм, а потім більшовики намагалися розв’язати це протиріччя з позиції пасивної більшості і надавали їй творчий, активний характер. Що вийшло на практиці з цього підходу, тепер відомо усім. Липинський намагався осмислити і розв’язати це протиріччя з іншого боку. Він формулює закон соціальної індукції: чим більшу свободу має активна меншість, тим сильніший опір буде чинити пасивна більшість, і навпаки: чим більше провідники меншості будуть використовувати “зненависть” більшості проти меншості, навіть у найкращих намірах, тим до більшого занепаду це призведе народ⁵. Політик і мислитель намагався розв’язати це протиріччя з позицій українських хліборобів, тобто з позицій поміщиків і селян. Історія закреслила його підхід, але все-таки був зроблений суттєвий крок у розумінні антагоністичного протиріччя між активною меншістю і пасивною більшістю.

Липинський формулює методологічну умову для подолання цього протиріччя, тобто намагається знайти таку соціально-ідеологічну платформу і сформулювати таку національну ідею, яка б змогла подолати протилежні інтереси активної меншості і пасивної більшості і стати моральним імперативом нації. У якості такої платформи у нього виступає спільна віра: „Коли ціла нація – і ті, що правлять, і ті, якими правлять – живе не різними вірами: «панською» і «народною», «буржуазною» і «пролетарською», а одною спільною вірою...”⁶. Лише за цієї умови суспільство „може мати високу техніку і високу громадську організацію, високу матеріальну і духову культуру”⁷. З точки зору мислителя, єдина спільна віра повинна породити “однородність хотінь” активних і пасивних елементів нації у даному часі і на даній

території. “Однородність хотінь” Липинський піднімає до рівня закону. „На оцій однородности хотінь...національної аристократії і пасивних мас – тих, хто організує та править і тих, кого організують і ким правлять – спірається моральний авторитет всякої національної аристократії”⁸. Говорячи сучасною термінологією у цьому законі йде мова про однакові соціально-психологічні настанови для всіх класів і верств населення. З висоти цього закону Липинський розглядає українську історію і виділяє тільки два історичних періоди, коли була у наявності “однорідність хотінь”: у періоди діяльності Б. Хмельницького і П. Скоропадського. Однак, незважаючи на правильно сформульовану методологічну умову для розв’язання протиріччя між активною меншістю і пасивною більшістю, мислитель не зміг знайти спільної соціально-політичної платформи, яка б задовольнила усі класи і верстви населення України. Це протиріччя можна пояснити політичною позицією вченого, точніше – тим, що методологію як інтелектуальний інструментарій, можна використовувати з різних світоглядних позицій, але адекватний результат вона дає тільки тоді, коли мислитель, політичний діяч намагаються діяти з позиції інтересу народу, а не того чи іншого класу.

Наступний крок у пошуках єдиної соціально-економічної платформи для співробітництва активної меншості і пасивної більшості зробив політичний опонент Липинського – ідеолог українського націоналізму Ярослав Стецько. У нього головним суб’єктом діяльності виступає не клас, а нація. За цей висновок про вирішальну роль нації у розбудові незалежної української держави його критикували з усіх боків: як свої діячі, так буржуазні і більшовицькі ідеологи. Крім того, Я.Стецько зрозумів обмеженість обох форм безособистісної парадигми буття людини і піддав їх суворій критиці: “Лихом обох систем – соціалізму і ліберал-капіталізму – є те, що для широких народніх мас, для поодинокі людини... закритий шлях до здобуття власності, яка при одній ситуації зосереджена в руках вузького кола, а при іншій – в анонімній, контрольованій монопартією, тобто безконтрольній державній бюрократії”⁹. Ідеолог українського націоналізму піднявся до заперечення лібералізму у господарстві як культу безвідповідальності т.зв. “вільної гри сил”, “бо господарство не є гра, а підстава для життя кожної людини”¹⁰. На відміну від багатьох спрощених критиків капіталізму Я.Стецько доходить висновку, що недоліки капіталізму знаходяться не тільки у приватній власності, а й у тому, що людина усунена від власності й сфери управління: “Саме це відсунення, а не приватна власність, є основною первопричиною експлуатації, отже причиною зла, тим то участь у власності широких кіл на індивідуальній засаді

усуває структурні хиби ліберал-капіталізму...¹¹. Отже, Стецько зрозумів, що новий суспільний лад повинен подолати фундаментальні недоліки як ліберального капіталізму, так і комуністичного ладу – ліквідувати фактичну нерівність по відношенню до об'єктивних умов життя та праці.

Роздуми Я.Стецька йшли далі і намагалися подолати протиріччя приватної власності, тобто визиск. Він вважав, що при встановленні належної гармонії між продуцентом і споживачем можливо подолати недоліки приватної власності. Що ж це за певні умови? Націоналізм у розумінні Я.Стецька якраз і долає цей недолік. „Націоналізм створює для всіх справедливі об'єктивні умови росту, залишаючи решту – творчості й волі кожного”¹². З точки зору ідеолога українського націоналізму, працівник підприємства на ділі має повне право на здобутки праці, тобто на частку прибутку. Він пише: „Працівники даного підприємства за певних умов ставатимуть їх співвласниками”¹³. І далі конкретизує свою думку: „...народні маси, як вільні люди здійснюють безпосередню участь у власності, ... стають безпосередніми власниками матеріяльних дібр”¹⁴. Я.Стецько зрозумів, що без виконання цієї умови не може бути рівного життєвого старту для користування свободою¹⁵.

Ці думки Я.Стецька можна зрозуміти як заклик до зрівнялівки, але він попереджав, що не може бути ніякої рівності при оплаті праці, „...бо той, хто краще, більше, з запалом та любов'ю працює, здобуде більше і по справедливості йому належить більше за того, хто менше й з неохотою працює”¹⁶. Фундаментальні роздуми Я.Стецька є не що інше як настанова на ліквідацію відчуження людини від процесу виробництва та прийняття рішень на будь-якому рівні. На погляд автора статті, процес ліквідації відчуження якраз становить сутність закону “однорідності хотінь” В.Липинського. На сучасному етапі розвитку суспільства у цьому процесі об'єктивно зацікавлена і активна меншість, і пасивна більшість, хоч суб'єктивно вони цієї необхідності майже не усвідомлюють.

Я.Стецько, мабуть, боявся вживати поняття „відчуження”, бо вважав, що воно належить марксистській традиції. Але у дійсності цим терміном користувалися Т.Гоббс, Ж.-Ж.Руссо, К.Гельвецій. Особливого розповсюдження цей термін набув у філософії Гегеля. Маркс його запозичив у німецької класичної філософії, але застосував до умов робітничого класу, бо саме їм комуністи віддавали пріоритет соціальної активності і їм належала вирішальна роль у подоланні відчуження. Отже, Я.Стецько не відкрив ніякої Америки. Умова для нової соціальної платформи була знайдена стихійно ще до 1848 року представниками творчої меншості – англійськими капіталістами. Так, наприклад,

засновник англійської буржуазної політекономії Дж.С. Мілль наводить достатньо фактів, як англійські капіталісти ще до 1848 року залучали своїх робітників до сфери виробництва та прийняття рішень і – о диво ! – мали від такої організації праці прибуток¹⁷.

У новітній історії під тиском історичного виклику японські підприємці та менеджери повинні були шукати організаційну форму (людські технології) для подолання відчуження людини від виробничого процесу та процесу прийняття рішень з метою активізації виробничої діяльності усіх трудящих. І таку форму – гуртки якості - вони запозичили у США, а ті, у свою чергу, з Південного машинобудівного заводу, м. Дніпропетровськ¹⁸. Японські менеджери та науковці доопрацювали українську ідею гуртків якості і створили цілісну систему виховання робітників у дусі “Моя фірма – моя родина”. Спадкоємцем гуртків якості в Україні у сучасних умовах став концерн “Стирол” з Донецької області¹⁹.

Але інтелектуальний пріоритет у розв’язанні протиріччя між активною меншістю та пасивною більшістю належить Григорію Сковороді. Аналізуючи зміст Вічної книги, філософ приходить до висновку, що ідеал людського суспільства повинен базуватися на таких засадах: любові, спільній власності (“все там общее”), рівності на республіканських та громадських засадах²⁰. Думку філософа про суспільну власність не слід сприймати з вульгарних позицій. Суспільна власність у Сковороди – це не державна власність, як це було при СРСР, а рівність прав – не тільки формальна рівність перед законом, а рівність за найголовнішим параметром – відношенням до власності: всі є рівноправними суб’єктами соціально-економічного простору як за законом, так і у дійсності. М.Костомаров узагальнив сутність української традиції у гаслі „Україна без хама і пана”²¹.

Незважаючи на те, що Сковорода, Костомаров, Липинський, Стецько стояли на різних соціально-політичних позиціях, спільним у них було те, що вони спонукалися інтересом свого народу, і саме ця позиція направляла їх роздуми і змушувала шукати реальні умови розбудови справедливого соціального устрою. Отже, тенденція на ліквідацію відчуження, тобто на розширення соціальної бази власників відповідає традиціям української філософської та соціально-політичної думки і є виразом споконвічного свідомого і несвідомого прагнення української громади до соціальної справедливості. Говорячи словами К.Юнга, треба зазначити, що ідея ліквідації відчуження притаманна колективному свідомому і колективному несвідомому нашого народу. Таким чином, ми бачимо, що Липинський правильно відчув основну тенденцію у розвитку української історії та національної ідеї, але політична орієнтація не дала йому можливості сформулювати її більш

точно. У сучасних умовах впровадження ідеї ліквідації відчуження гальмується, на мій погляд, ідеологічними забобонами наших людинознавців, політиків та інтелектуально-психологічною обмеженістю власників підприємств та їх менеджерів.

В.Липинський, мабуть, одним із перших став розглядати національну ідею у єдності з політичними та соціально-психологічними механізмами її реалізації. Із усіх дослідників національної ідеї він один поставив питання про механізми усвідомлення народом своєї національної ідеї. Вирішальну роль у цьому процесі він відводить процесу персоніфікації. Що цей процес відіграє провідну роль в усвідомленні народом своєї національної ідеї, Липинський зрозумів у часи революції. У мислителя цей процес виступає методологічною основою усвідомлення народом своєї національної ідеї, що будь-який політичний рух намагається персоніфікуватися з іменем того чи іншого лідера. Він піддає критиці тих політиків та літераторів, які не бачать сутність цього процесу: „Бо тільки одним нашим демократичним літераторам не видно, що в реальнім, дійснім життю вся наша народня маса весь час намагається персоніфікувати свої національні змагання, усе зв'язуючи їх з іменем то одного, то другого популярного діяча”²². На жаль, політичні погляди примусили Липинського пов'язати цей процес тільки з особою монарха. Вчений вважав, що монархія є необхідною формою персоніфікації „...нашої національної ідеї в особі одного і єдиного для цілої нації Голови національної держави, символізуючого собою повагу, силу, єдність і неподільність цілої Української Нації”²³. Як справжній дослідник, він проаналізував свої роздуми на конкретних історичних прикладах, а саме, на прикладах європейських монархій, і в решті-решт робить висновок: „Монархії дали великим європейським націям оцей їхній свідомий патріотизм; дали не підлягаюче дискусії, всякому ясне, поняття Маєстату нації; дали несвідомим народнім масам настільки велику національну свідомість, що її досі ще не змогли знищити ані демократичні, торгуючі патріотизмом парламенти...”²⁴. Не можна не погодитись з цими висновками.

Липинський поставив досить правильний діагноз стосовно нашої тяжкої історичної долі, що ми не розвинулися в націю тільки через те, що під час Руїни знищили свою козацьку монархію²⁵. Він, як філософ, робить такий висновок стосовно механізму усвідомлення українським народом своєї національної ідеї: „І наша нація, якщо вона має стати нацією, мусить перейти через стадію персоніфікації свого містичного ірраціонального, стихійного почуття національної індивідуальності в особі репрезентуючого цю національну індивідуальність Голови своєї національної Держави”²⁶.

З цих роздумів видно, що процес персоніфікації відіграє надзвичайно велику роль в усвідомленні народом власної історичної значущості, своєї національної ідеї. Якщо процес персоніфікації має таку важливу роль, то необхідно звернутися до психології з метою поглибленого вивчення цього процесу. Процес персоніфікації привернув пильну увагу психологів тільки у 80-х роках ХХ ст. Пропоную розглянути його у трьох аспектах.

Аспект перший – об'єктивний. Психолог А. Петровський вважав, що для кожної людини притаманна потреба бути у житті особистістю і назвав її „соціогенною потребою”, але зауважив, що вона має конкретно-історичну форму та класовий зміст²⁷. Тобто ця потреба носить об'єктивний характер, але в силу різних причин (освіта, соціальне походження, брак здібностей тощо) багатьма людьми не усвідомлюється. А ті, хто розуміють свою потребу стати особистістю, не завжди мають можливості це зробити. Звичайно, представники панівних класів мають більше шансів піднятися до особистісного рівня розвитку. У часи абсолютизму пересічна людина могла тільки ідеально, а точніше, ілюзорно, реалізувати себе через процес персоніфікації з монархом, через його активність і діяльність. В умовах XVII-XVIII століть тільки монарх міг бути персоніфікацією цих можливостей і досягнень, які могла досягти та чи інша людина.

Ця потреба бути особистістю реалізується у бажанні суб'єкта бути ідеально представленим в інших людях, жити в них і вимагає активних пошуків діяльнісних засобів продовжити себе у іншій людині. Вона вимагає від індивіда проявляти активність у системі суспільних відносин. У процесі персоніфікації індивід включає своє „я” у почуття, емоції, свідомість, життєві настанови іншої людини. Отже, мусимо зробити висновок: персоніфікація – це ідеальна форма реалізації об'єктивної соціогенної потреби бути особистістю для пасивної більшості, коли у реальності вони не мають можливостей для такої реалізації.

Аспект другий – гносеологічний. Для тих індивідів, які стали на шлях реалізації своєї соціогенної потреби бути особистістю, усвідомлення абстрактних ідей (від наукових до національних) вимагає надзвичайно високого рівня здібностей, а тому краще відбувається на конкретних прикладах. Процес усвідомлення абстрактних національних ідей, наприклад, таких як російська (самодержавство, православ'я, народність) або іспанської (Бог, Батьківщина, король) здійснюється краще у разі, коли реальна людини стає уособленням, персоніфікацією цієї абстрактної ідеї. Звичайно, втіленням таких абстрактних національних ідей міг бути тільки монарх. Якщо конкретний монарх не міг бути за своїми особистими якостями втіленням національної ідеї, то на

допомогу приходила національна аристократія та церква. Велич національної ідеї через особу монарха переходила у свідомість пересічної людини. В особі монарха люди вчилися поважати не тільки голову держави і нації, але і власні права і своє власне „я”. Липинський зазначає: „...народ в особі права свого Монарха навчився розуміти й поважати своє власне право”²⁸. Тільки після цього, на думку вченого, став можливий перехід, який здійснився у процесі Французької революції: на місці божественного права монархів було поставлене божественне право народу²⁹.

Аспект третій – психологічний. Механізм самоусвідомлення особистості часто починається зі спостереження подібних рис у іншій людині, в якій відшукується те, що хотів би бачити і виховати у самого себе. Монархи, президенти, прем’єри, історичні діячі, великі вчені завжди привертають до себе увагу, бо вони у суспільній свідомості виглядають носіями найкращих рис людини. Процес усвідомлення самого себе йде поруч з процесом соціальної імітації. Цей процес у Тойнбі отримав назву “мімезис”. Сутність його полягає у засвоєнні через процес імітації соціальних цінностей: “Мімезис сприяє набуванню суспільних «якостей» - здібностей, емоцій, або ідей, не властивих людині від природи...”³⁰. Найвищою соціальною цінністю, моральним імперативом нації якраз і виступає національна ідея.

Роздумуючи над процесом засвоєння індивідом соціальних цінностей, Тойнбі звертається до А.Бергсона, який зауважує, що для цього потрібно подвійне зусилля: як з боку активної меншості, так і з боку всіх інших готових сприйняти передову ідею. Процес спонукання нетворчої більшості до засвоєння передових ідей має два способи розв’язання. Перший – це шлях навчання і впровадження традицій, а другий – мімезис, тобто соціально-психологічна імітація другої особистості, духовний союз з нею і навіть ідентифікація з нею³¹. Механізми мімезиса Тойнбі піднімає до загальної риси соціального життя і його дію можна спостерігати ще з доісторичних часів³².

На думку автора статті, механізм мімезиса є складовою частиною більш складного явища – процесу персоніфікації. Отже, роздуми В.Липинського про персоніфікацію як соціально-психологічний механізм засвоєння національної ідеї відповідають логіці розвитку європейської філософсько-історичної думки. Після висновків таких світових авторитетів, як Бергсон і Тойнбі, можна зазначити, що механізм персоніфікації Липинського є необхідним ступенем інтелектуально-психологічного розвитку як окремої людини, так і необхідним ступенем – законом – розвитку суспільства, який має місце у всі історичні часи.

З виходом на історичну арену капіталізму соціально-політична та інтелектуально-психологічна атмосфера в європейських суспільствах принципово змінилася. У середині XIX ст. на арену історії вийшла, як пише Гассет³³, – людина маси, і народився новий соціально-політичний механізм – демократія, але механізм персоніфікації не зник, він продовжував діяти, але наповнився новим змістом. Монархи перестали бути персоніфікацією свідомих і несвідомих бажань людини, тобто перестали відповідати вимогам часу. Потяг до справедливого соціального устрою російських інтелігентів, робітників, селян на початку XX ст. персоніфікували вожді КПРС, яка стала уособленням „розуму, честі і совісті нашої епохи”. Справжнє обличчя цієї персоніфікації ми зрозуміли тільки після розвалу Радянської імперії.

У той же час в українській інтелектуально-політичній еліті відбувся розкол. Значна частина української інтелігенції розділила вибір російської соціал-демократії і повела за собою народ України. Не маючи власної, сильної національної еліти український народ підпав під чужу владу. Персоніфікацією свідомих і несвідомих бажань українського народу стали інші історичні суб'єкти діяльності.

Чи є для України можливість у сучасних умовах знайти відповідь на виклик історії? Проливає світло на темряву нашого соціально-політичного життя ідея чотирьох рівнів розвитку здібностей індивіда як суб'єкта діяльності. Автором її є Олександр Гречаний (15.08.1934 – 19.05.2002). У скороченому вигляді ця ідея разом з методологічним обґрунтуванням сформульована у статтях „О методологическом разрешении неосознаваемого конфликта в человекознании по поводу определения содержания понятия «личность»”³⁴ та „Идея четырех уровней развития способностей субъекта деятельности как теоретический фундамент образования XX века”³⁵. Викладу суть цієї ідеї у дуже скороченому варіанті і без методологічного обґрунтування.

Усі люди об'єктивно різняться між собою здібностями, соціальними якостями. Об'єктивно існують чотири рівні розвитку здібностей. До першого рівня відносяться індивіди, чиї потреби майже не виходять за межі власного тіла, тобто за межі безпосередніх потреб. Вони завжди будуть залежними від своїх нерозвинутих спонукань та зовнішніх обставин, будуть страждати від своїх здібностей, але ніколи не погодяться, що проблема знаходиться у них самих. Це залежні особи – „раби” нерозвинутих власних потреб та зовнішніх обставин.

До другого рівня здібностей відносяться індивіди, які спонукаються до діяльності мотивом вигоди: економічної, політичної, правової, моральної, світоглядної, а часом і духовної. Індивіда цього рівня здібностей досліджували різні письменники, психологи, філософи і

дали йому таку назви: біс, хам, антихрист, холуй, людина посереднього рівня здібностей, людина маси, одним словом – пристосуванець до існуючих соціально-політичних умов. Усі дослідники всіх часів та народів були одностайні у тому, що ця людина спонукається у житті вигодою, а не інтересом, як це роблять особистості. Друга характеристика індивіда цього рівня здібностей – це посиленний потяг до влади.

До третього – відносяться індивіди, у яких спонукою є інтерес, який на диво, не розходиться з інтересом будь-якої людини у даному суспільстві. Індивідів цього рівня здібностей можна назвати особистостями у повному розумінні цього поняття.

До четвертого рівня розвитку необхідно віднести індивідів, які спонукаються ідеалом добра та краси – генії.

Незважаючи на те, що ідея розвитку здібностей діяча ще не знайшла ні філософського, ні психологічного визнання, з нею людство знайоме з сивої давнини. Я прослідкував її відображення на матеріалах міфів та казок. Результати цього дослідження відображені у статті „Дійсний зміст казкових образів з точки зору конкретного людинознавства”³⁶.

Не пройшла ця потаємна ідея повз творчу свідомість українських мислителів. Досить виразно вона знайшла відображення у творі Липинського „Хам і Яфет”. Щоправда, мова у нього йде передусім про дві соціально-політичні та інтелектуально-психологічні позиції людини. Мислитель звертається до Старого Заповіту, до міфу про Ноя та його синів. Хам і Яфет уособлювали собою два принципово різні стилі життя, два різні рівні розвитку здібностей. Хам посміявся над наготою та помилкою батька, у нього заговорила пиха, зневага і почуття своєї окремішності по відношенню до батька; у Яфета, навпаки, по відношенню до батька заговорила ще більша любов і з’явилося почуття спільності з ним.

Липинський так характеризує ці два різні типи людини. Для Хама характерний „абсолютний брак любові до своєї громади, натомість любов тільки до себе, свого ”я”. Повна відсутність творчої синівської покори...”³⁷. Яфет у Липинського – це уособлення особистості, любові до своєї громади, його творча енергія направлена на її розвиток. З цієї точки зору Липинський розглядає історію і робить висновок, що в тих громадах, де перемагала Яфетова тенденція, ті народи піднімалися до рівня незалежних держав. Перемогла Яфетова сила у Польщі. Яфетова сила Вашингтона перемогла руйнуючу силу Хама у США. Отже, під хамством вчений розуміє не лайку, а “як віками освячене поняття для означення певного типового соціально-психічного явища”³⁸. Липинський використовує ці два поняття для оцінки революційних подій в Україні у

1917-1918 рр. і робить висновок: “Необуздане хамство і цей раз розвалило Українську Державу. Іншої правдивої відповіді на оці болючі питання нема”³⁹.

У допитливого читача може виникнути запитання: “Наскільки доцільно використовувати міфологічні образи для розуміння сутності соціально-політичних подій, невже не вистачає сталого наукового апарату?” Звернемося до Тойнбі, який, шукаючи позитивний фактор для розуміння генези історичних процесів, спочатку теж застосовував методологію, яку суспільні науки запозичили у класичній фізиці, тобто “мислили в абстрактних термінах...”⁴⁰. Потім вчений відверто визнав: “...ці спроби завели нас у глухий кут, варто зупинитись і поміркувати, чи наші невдачі не спричинені, бува, помилкою у виборі методу?”⁴¹. Банально звучать висновки, що людська історія принципово відрізняється від неживої природи, але ніхто не запропонував дійсно нової методології, тому Тойнбі пропонує звернутися до міфології. Вчений приходить до остаточного підсумку, що генезу історії треба шукати у відношеннях “між двома надлюдськими особистостями”⁴², тобто пропонує подивитися на людську історію як результат взаємодії генія, містика, з пасивною більшістю. Саме так розгортаються події в міфології.

“Міфологічний ключ” як новий методологічний інструментарій надав історикам можливість сформулювати концепцію “виклика-і-відгука”. Виклик, як правило, з’являється у вигляді проблеми, яка відомими засобами не розв’язується, а ось відгук завжди має свого конкретного носія: генія, пророка, героя, містика. Цей підхід дозволив Тойнбі знайти цікаві відповіді на причини розвитку цивілізацій. Для теперішнього стану європейської цивілізації Тойнбі не знайшов ні міфологічних, ні реальних персоналій, через боротьбу яких можна було б зрозуміти, що з нами діється.

За нього це зробив Липинський у 1928 році у статті “Хам і Яфет”. Мислитель розглядав українську історію крізь процес взаємодії Яфета (індивіда особистісного рівня розвитку), який спонукається інтересом народу і Хамом (людиною посереднього рівня), яка дбає тільки про свою вигоду. Отже, пріоритет у впровадженні «міфологічного методу» у історії належить українському мислителю. Історія України від Богдана до сучасності – це проблеми, які продовжувалися діяльністю Хамів-отаманів⁴³, тобто виклики історії – це результат неспроможності людини посереднього рівня здібностей розв’язувати проблеми.

Надзвичайно актуальними є роздуми нашого визначного мислителя про сутність та роль демократії у суспільстві. Як прибічник шляхетності він, мабуть, один із перших заговорив про антиособистісну сутність демократії. Гасет писав, що людина маси використала механізм

ліберальної демократії, щоб прийти до влади, а потім перестала його цінувати і утворила механізм гіпердемократії⁴⁴. Липинський ставить більш глибокий діагноз: механізм демократії – це породження хамової тенденції, яка породжує не провідників, не еліту суспільства, а отаманів, які воюють між собою заради вигоди. Зробимо спробу розібратися у цьому висновку.

Демократія у нього, по своїй сутності антиаристократична, антиособистісна, бо вона оперує кількісними поняттями і ігнорує якісні поняття, а саме рівень розвитку людських здібностей. Пасивна більшість ніколи не може знайти гідні відгуки на історичні виклики, бо її спонукання не виходять за межі безпосередніх потреб. Український вчений наблизився до висновку, що демократія – це соціальний механізм створений хамом (людиною посереднього рівня здібностей) для того, щоб маніпулювати свідомістю пасивної більшості (індивідів залежного рівня здібностей). „Демократія... це не народ і не добро народу, а метод... правління при допомозі оббріхування народу”⁴⁵. Що це дійсно так, наочно продемонстрували останні вибори Президента України. До яких тільки засобів не вдавалася влада, щоб маніпулювати свідомістю народу, але все-таки спрацював у народі інстинкт самозбереження. Народ вийшов на майдани і сказав своє Слово.

Вибори 2004 р. в Україні породили психічні епідемії, коли здеморалізована частина народу пішла на поводу, говорячи словами Липинського, Хама-отамана. Так ще у 20-х роках він передбачив і написав про такий сценарій розвитку подій. В умовах соціальних катастроф демократія вдається до руйнуючої гри на найнижчих інстинктах юрби⁴⁶. Вчений робить висновок, який не вкладається у нашу демократичну свідомість (ми ж так довго йшли від радянського тоталітаризму до демократії). І ось Липинський ще на початку ХХ століття нас попереджає, що ми не туди рухаємось. Демократія „... це знак, що в боротьбі людських громад зникли вже послідні здержуючі, убагороднюючі моменти”. І далі: „... тому українська демократія по знищенню власної аристократії ніколи нічого збудувати не могла”⁴⁷. Цей висновок Липинського треба спочатку прийняти до свідомості, зрозуміти і зробити наступний крок: необхідно швидше починати відроджувати Яфетову – особистісну – парадигму буття людини.

Липинський був непоодиноким у своєму негативному ставленні до демократії. Так, Тойнбі теж піддав демократію суворій критиці, Він зазначав, що при підтримці демократії панівні класи утримують основну масу людей на якомога нижчому рівні⁴⁸, але великий історик не дав відповіді на соціальну сутність цього механізму, а саме: він створений людиною маси, для того, щоб маніпулювати свідомістю

пасивної більшості. Липинський у розумінні цієї суті демократії був значно глибший і висловив ці думки значно раніше, ніж Тойнбі.

Розділяючи погляди Бергсона про вирішальну роль творчої меншості у суспільстві Тойнбі зазначає, що вона знаходиться перед небезпекою регресу⁴⁹. Але визначний історик і тут помилився в осмисленні подій ХХ ст. Творча меншість через механізм демократії була переможена людиною маси. Цей факт перемоги хамової тенденції наш мислитель зазначив ще у 1928 році, а Гассет це зробив тільки в 1933 році у праці “Бунт мас”⁵⁰.

Липинський не зупинявся перед труднощами і намагався дійти до сутності речей. Його не лякав той факт, що його висновки розходилися з реальним станом речей у Європі, що там панувала демократія, яка мала досить значні досягнення. Він ставить питання: „А яка тенденція розвитку демократії? Як впливає демократія на соціально-психологічний розвиток людини?” Мислитель зробив висновок, який сучасна соціально-політична думка та суспільна практика може прийняти з великими труднощами: „Вирівнювання ж класів по типу найнижчому, це дорога упадку націй...”. Тому пропонує інший напрямок розвитку суспільства, по якому досі свідомо не пішло ні одне світове суспільство: „Вирівнювання класів по типу найвищому, це дорога розвитку працюючих націй...”⁵¹. По суті, Липинський пропонує підтягувати пасивну більшість до рівня активної меншості. Подібної думки дотримується і Тойнбі. Він пише, що підтягування нетворчої більшості до рівня піонерів (творчої меншості), особистостей на практиці розв’язується через механізми мімезиса і вимагає активізації внутрішнього потенціалу людини, без чого неможливий поступовий рух суспільства⁵².

Звичайно, далеко не кожна людина піде на те, щоб поставити собі за мету досягти рівня особистості, бо це тяжкий шлях самообмежень, самоактуалізації. Таких людей, за висновком А. Маслоу, в будь-якому суспільстві всього-навсього один відсоток⁵³. Але саме ці індивіди спроможні розв’язувати проблеми, знаходити відгуки на виклики історії.

Висновки Маслоу справедливі, коли не з’ясовані умови виховання особистості. Коли ці умови будуть знайдені, а точніше будуть відкриті закони виховання, як закони розвитку діяльнісних здібностей індивіда, то відсоток людей спроможних до самоактуалізації, може бути значно вищим. До речі, ідея чотирьох рівнів розвитку здібностей індивіда як суб’єкта діяльності, дозволяє сформулювати закони виховання. Пріоритет формування цих законів належить О.Гречаному і сформульовані вони у статті „Пошуки Григорієм Ващенком виховного ідеалу і сучасні уявлення про закони виховання”⁵⁴.

Механізм демократії породив політтехнологів, тобто професійних маніпуляторів свідомістю людей, що з точки зору психології та етики є злочином. Подібні факти необхідно розцінювати як порушення прав людини, а доцільно було б прийняти відповідний закон про заборону політтехнологій, які негативно впливають на психіку людини. Відродження Яфетової традиції, – особистісної парадигми буття людини – поставить на порядок денний заміну демократії аристократією. Особистостям не потрібно буде вдаватися до маніпуляцій, політтехнологій, які ведуть до деградації людини. Всю силу особистісної традиції висловив О. Гречаний: “Ідею чотирьох рівнів розвитку здібностей можна замовчувати, ігнорувати, цькувати її прибічників, навіть психологічно і фізично знищити, але відкрито виступити проти неї ніхто не наважиться”.

У можливих мовчазних опонентів можуть виникнути думки і репліки: “Так справа не у демократії, а в людях!” Ця репліка нагадує схожу відповідь захисників розподільчого соціалізму (коли усіх вирівнювали за нижчим типом, але серед них була і номенклатура): „Ідея соціалізму була гарна, вся справа у звироднілих комуністах”. Дійсно, справа у людях. І у першому, і у другому випадках діяв один тип людини – людина посереднього рівня здібностей. Можна знову звернутися до самого Липинського, як він говорить про людей, які творять демократію: „...дух між ними панував руйнуючий, завидючий, злобний, а разом із тим облесливий, брехливий і рабський”⁵⁵. Ця характеристика якраз і складає психологічну сутність людини посереднього рівня здібностей. Мислитель робить висновок, що подібна атмосфера “... це необхідна моральна, ідеологічна надбудова самого матеріального життя й існування кожної демократії”⁵⁶.

Не можна, сидячи у бібліотеці, передбачити, які повинні бути механізми аристократії на сучасному етапі розвитку суспільства, в умовах особистісної парадигми буття людини, але це і не було метою статті. Я хотів тільки довести, що безособистісна, Хамова тенденція розвитку суспільства вичерпала себе як в Україні, так і у світі. Дійсні причини нашої Помаранчевої революції – це протест проти Хомової тенденції, але чи відбудеться відродження Яфетової тенденції – це ще відкрита проблема. За логікою мислення Липинського хтось перший її повинен персоніфікувати.

В.Ющенку необхідно не тільки виконувати передвиборчу програму, він мусить стати персоніфікацією української ідеї. В його особі народ України повинен побачити свої найкращі риси: спонуканням до життя у нього має бути не мотив вигоди, як це було у попередніх Президентів, а інтерес людини; відповідальність за долю свого народу, аристократизм духу і поведінки. Зможе В.Ющенко це зробити, зможе і народ піднятися

з колін рабсько-притосуванського животіння. За думкою К.Юнга, особистості показують дорогу всім останнім, вони звільнюються від застарілих парадигм діяльності і запалюють світло маяка, який сповіщає про те, що хоча б одному вдалося перемогти залежність від спокуси вигоди⁵⁷.

Якщо В.Ющенко зможе стати персоніфікацією морального імперативу нації, живим втіленням життєвих бажань активної меншості і пасивної більшості, то тоді він притягне до себе представників усіх націй, релігій, політичних партій. За цієї умови відбудеться перемога особистісної тенденції над Хамовою, притосуванською. Для скорішої перемоги Яфетової тенденції в Україні необхідно, щоб еліта суспільства складалася не із індивідів посереднього рівня здібностей, як це було до останнього часу, а з особистостей. Липинський формулює моральний імператив нації: "Ідеал всіх – шляхетність, джентльменство"⁵⁸. Він правильно зрозумів взаємозв'язок між відродженням української еліти і внутрішньою мораллю: "Як не може бути без Яфетової Сили – України, так не може бути Сили Яфетової без непорушної, безкомпромісової внутрішньої моралі"⁵⁹.

Висновки Липинського про механізм персоніфікації та думки Тойнбі про механізм мімесису вимагають зробити ще один висновок стосовно нашого політичного життя і політичних реформ. Політичні змагання з приводу, яка повинна бути у нас республіка: чи президентсько-парламентська чи навпаки – парламентсько-президентська необхідно розв'язати на користь першого варіанту. У противному разі в умовах панування людини маси політичне і соціальне життя перетвориться у подальший хаос. Буде створений «добрий» ґрунт для подальшого панування Хама-притосуванця. Кожна політична сила частину істини буде видавати за істину у кінцевій інстанції і буде це робитися через механізми політтехнологій.

Нове прочитання соціально-філософських поглядів Липинського приводить до таких висновків: по-перше, український вчений не просто мислив у контексті європейської соціально-філософської та історичної думки, а саме йому належить пріоритет у розумінні новітньої історії як боротьби між Яфетовою (особистісною) і Хамовою (притосуванською) тенденціями. Тобто йому належить пріоритет впровадження в історичну думку «міфологічної методології» дослідження історії. По-друге, він показав напрямок подальшого розвитку людини – до найвищого типу, тобто до рівня особистості;. По-третє, відродження Яфетової традиції – особистісної парадигми буття людини – є нагальною потребою розвитку нашого суспільства. Цю історичну місію, за логікою Липинського

міг реалізувати тільки монарх, а з позиції Юнга, Тойнбі, ідеї чотирьох рівнів розвитку здібностей індивіда може реалізувати особистість.

-
- ¹ Шевчук В. В'ячеслав Липинський – історик, політик та мислитель // Сучасність, 1992.- №6.- С.96.
 - ² Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина третя. Про національну аристократію і про три методи її організації: класократію, охлократію і демократію // В'ячеслав Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. – Т.6. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму.. – Київ-Філадельфія. – 1926.- С.186.
 - ³ Тойнбі А.Дж. Дослідження історії у 2-х тт.Т.1. Скорочена версія томів I-VI Д.Ч.Сомервела. - К.:Основи,1995.- С.218
 - ⁴ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина четверта. Про політику, як умілість такого методу здобування та організації влади і організації громадянства, який би умножив будову і збереження окремої держави на українській землі і забезпечив існування та розвиток української нації /, В'ячеслав Липинський – там само. - С.360.
 - ⁵ Там само.
 - ⁶ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина третя... – С.205.
 - ⁷ Там само.
 - ⁸ Там само. – С.286.
 - ⁹ Стецько Я. Українська визвольна концепція. Твори Т.1.- Львів. - 1987.- С.224.
 - ¹⁰ Там само. – С.230.
 - ¹¹ Там само. – С.231.
 - ¹² Там само. – С.123.
 - ¹³ Там само. – С.231
 - ¹⁴ Там само. – С.188-189.
 - ¹⁵ Там само. – С.137.
 - ¹⁶ Там само.
 - ¹⁷ Милль Дж.С. Основы политической экономии Т.ІІІ. Кн.4. Влияние общественного развития на производство и распределение.- М., 1981. - С.106-113
 - ¹⁸ Сорокин С., Прасолов С. Человеческие технологии «Южмаша» // Всеукраїнська технічна газета. - 2003.- 17-23 февраля ,(№7).- С.8-9.
 - ¹⁹ Гаврилук О., Сорокин С. Полімерність STIROL'а // Всеукраїнська технічна газета.- 2003.- 1-12 січня, (№1) – С.6-7.
 - ²⁰ Сковорода Г.С. Книжечка о чтении священного писанія, нареченна жена Лотова / Г.С.Сковорода Повне зібрання творів в 2-х тт. - Т.2. - К.: Наукова думка, 1973.- С.41-43
 - ²¹ Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу. – К.: Либідь,1991.- С.24-25.
 - ²² Липинський В. Листи до братів-хліборобів Частина друга. Наша орієнтація. // В'ячеслав Липинський...- С.88.
 - ²³ Там само.

-
- ²⁴ Там само. – С.86.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Петровський А.В. Вопросы истории и теории психологии. // Избранные труды. М.: Педагогика, 1984.- С.243
- ²⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина друга... - С.86.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Тойнбі А.Дж. Дослідження історії у 2-х тт.Т.1. Скорочена версія томів I-VI Д.Ч.Сомервела. - К., 1995.-С.220.
- ³¹ Тойнбі А.Дж. Постыжение истории. – М., -1996.- С.248
- ³² Там само.
- ³³ Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. – Нью-Йорк, 1965. С.15, 46-48.
- ³⁴ Сабадуха В.А., Чернобровкін В.Н. О методологическом разрешении неосознаваемого конфликта в человекознании по поводу определения содержания понятия «личность» //Культурно-творча спадщина Григорія Сковороди. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені В.Даля. - Луганськ, 2002.- С.130-135.
- ³⁵ Сабадуха В.А. Идея четырех уровней развития способностей субъекта деятельности как теоретический фундамент образования XXI века. // Теоретичні і прикладні проблеми психології. Зб. наук. пр. №1(5).- Луганськ. - 2003.- С.80-86.
- ³⁶ Сабадуха В.О. Дійсний зміст казкових образів з точки зору конкретного людинознавства // Психолого-педагогічні проблеми розвитку сучасних освітніх технологій. - Луганськ, 2004.-С.115-121
- ³⁷ Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність, 1992.-№6.- С.63
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Тойнбі А.Дж. Дослідження історії у 2-х тт.Т.1. Скорочена версія томів I-VI Д.Ч.Сомервела.- К. - 1995. - С.70.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність, 1992.-№6.- С.69.
- ⁴⁴ Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. - Нью Йорк., 1965.- С. 19-20
- ⁴⁵ Липинський В. Вступне слово для читачів з ворожих таборів. // В'ячеслав Липинський... - С.ХІ.
- ⁴⁶ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина перша. Українська Наддніпряньська інтелігенція і українська національна ідея // В'ячеслав Липинський – С.37.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Тойнбі А.Дж. Постыжение истории.- М., 1996.-С.212.
- ⁴⁹ Там само. – С.213.
- ⁵⁰ Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. – Нью Йорк Організація оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ), 1965, 157с
- ⁵¹ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина перша ... – С.52.

-
- ⁵² Тойнби А.Дж. Постижение истории. – М. -1996.- С.214
- ⁵³ Маслоу А. Психология Бытия. – М., 1997.- С.247.
- ⁵⁴ Сабадуха В.О. Пошуки Григорієм Ващенком виховного ідеалу і сучасні уявлення про закони виховання // Внесок Григорія Ваценка у розвиток світової педагогічної думки, національної культури, духовності. Зб.наук. праць Східноукраїнського національного університету. - Луганськ, 2003.- С.66-74.
- ⁵⁵ Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Частина перша ...- С.36.
- ⁵⁶ Там само. – С.37
- ⁵⁷ Юнг К.Г. Структура психики и процесс индивидуации.- М., 1996.- С.214.
- ⁵⁸ Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність, 1992.-№6.- С.74
- ⁵⁹ Там само.